

פרשת דברים.

פתיחה לפרשה דברים.

מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון (משלי כח כג).

ע"ר' בחיי: שלמה המלך היה מוכיח לכל בני העולם, והיה מזהיר לכל מי שראוי להוכיח שיוכיח אחריו וימלא מקומו, וממנו יראו וכן יעשו. ומפני שהנוכח נטה לתולדות האדמה כשעשה דבר שהוצרך לתוכחה, לכך אמר מוכיח אדם ולא אמר מוכיח איש²¹⁰⁶, וידוע כי רוב התוכחות הוא להמון העם, והמון העם דעותיהם משתנות, ואלו היו דעותיהם מכוונות ושוות ומתאימות יחד, היו נקראים יחידים לא המון. ולפי שדעותיהן משתנות וחלוקות זו מזו, לכך אינן מקבלין תוכחה, כי הדבר האהוב לזה ישנא זה, ומה שיערב לזה ינזק בו זה. וכן אמרו ז"ל (ערכין טז ע"ב) אמר ר' טרפון תמה אני אם יש בדור מי שמקבל תוכחות, אומר לו טול קיסם מבין שניך, יאמר לו טול קורה מבין עיניך, וכל אחד ואחד יאמר למוכיח שליטי טהורה משלך, ולכך אין המוכיח מקובל ומרוצה לכלם, כי קצת מהם ישנאוהו על שיודיע להם האמת במעשיהם. והמחליק להם לשון הוא המקובל והמרוצה אצלם, ומוצא חן בעיניהם, וכמו שאמרו רז"ל (כתובות קה ע"ב) האי צורבא מרבנן דרחמי ליה בני מאתא משום דלא מוכח להו במלי דשמיא. ועל כן אמר שלמה ע"ה בכאן מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, יאמר המוכיח הבא אחרי והאוחז דרכי כאשר ידבר המוכיח קשות אף על פי שאינו מוצא חן בעיני הנוכח, ימצא חן בעיני השם יתעלה כשיקבל התוכחה, כי דברי התוכחה כשהם קשים הם המביאין את האדם אל הצלחת הנפש, שהוא מציאות החן בעיני השם יתעלה כשיקבל התוכחה. ואם המוכיח יחליק לשון לנוכח ויודה על דבריו ומעשיו הרעים, הנה הוא מחזק את ידיו והנוכח אינו מוצא חן בזה, כי יאבד את נפשו. וכן מצינו בישראל שהיו נוכחים מפי משה רבינו ע"ה, והיו מעלין חן לפני הקדוש ברוך הוא לרוב תוכחותיו של משה שהיה מוכיחם תמיד בדברים קשים, כמו שמצינו במי מריבת קדש שאמר להם (במדבר כ י) שמעו נא המורים, וכן בענין המן שאמר להם (שמות טז ז) ונחנו מה כי תלינו עלינו.

(א א): אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחקצרת ודי זהב.

ע"ר' בחיי: ויש לך להתבונן עוד למה התחיל הספר הזה במלת "אלה" ולא אמר "ואלה הדברים", כיון שהכל קשור אחד בוא"ו. אבל זה יורה כי הספר החמישי הזה אף על פי שהוא מיוחד עם הארבעה הראשונים והכל קשר אחד ובנין אחד, הנה הוא ענין בפני עצמו, כענין האתרוג שהוא מיוחד עם מיניו שאין מצותו אלא עמהם, אבל הוא בפני עצמו, שאין לאגודו

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁰⁶ ע"י זהר (ח"ג מח ע"א): תאנא בכמה דרגין אתקרי בר נש אדם גבר אנוש איש גדול שבכלם אדם (משום) דכתיב (בראשית א כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו וכתוב (שם ט ו) כי בצלם אלהים עשה את האדם ולא כתיב גבר אנוש איש אמר רבי יהודה אי הכי והא כתיב (ויקרא א ב) אדם כי יקריב מכם קרבן ליהו"ה (ולא גבר אנוש איש) מאן בעי למקרב קרבנא מאן דאיהו חטאה וכתוב אדם.

תרגום: שנינו בכמה דרגות נקרא בן אדם, אדם, גבר, אנוש, איש. גדול שבכולם אדם, (משום) שכתוב ויברא אלהים את האדם בצלמו, וכתוב כי בצלם אלהים עשה את האדם, ולא כתוב גבר אנוש איש. אמר רבי יהודה, אם כך והרי כתוב אדם כי יקריב מכם קרבן לה' (ולא גבר אנוש איש), מי צריך להקריב קרבן, מי שהוא חוטא וכתוב אדם.

באגד שלהם. וכן ה"א שניה שבשם²¹⁰⁷, שהיא מדת הדין רפה²¹⁰⁸ המיסרת לישראל על שבע עבירות, ולכך נקרא ספר החמישי הזה משנה תורה, לכך התחיל משה בדברי תוכחות לדבר עם ישראל קשות, ומערב בתוך דבריו רכות. ועל כן הזכיר להם מהעבירות שבעה, ואלו הן: תלונות המדבר, וחטא פעור, והמרתם על ים סוף, וחטא המרגלים, ודבת המן, ומחלקותו של קרח, ועון העגל. והנה תפל ולבן דבר אחד הם, ועל כן הם שבעה על שם שכתוב (ויקרא כו יח) ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם. ועל הטעם הזה ינהוג משה להזכיר תמיד בספר הזה ה' אלהינו, ה' אלהיך, מה שלא תמצא כן בשאר הספרים הקודמים, והכוונה על מדת הדין²¹⁰⁹. ואב לכלן (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא, ואמר אש אוכלה כלומר ממה שראית בראש ההר והבן זה.

(א יז): לא תכירו פנים במשפט כקמן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו: עי' ר' בחיי: וע"ד הקבלה – כי המשפט לאלהים הוא בודאי כי הוא שופט העולם, שנאמר (תהלים עה ח) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים, מקבל ממדת הנבורה שהוא קו הדין²¹¹⁰.

סג מאיר הרמב"ן ור' בחיי

²¹⁰⁷ עי' זהר (ח"ג רסא ע"א): האי דאקרי משנה תורה משה מפי עצמו אמרן והא אוקימנא מלה אמאי הכי אלא חכמה עלאה כללא דאורייתא אתקרי ומנה נפקא כלא בההוא קול פנימאה לבתר מתישבא כלא ואתאחד באתר דאקרי עץ החיים וביה תליא כלל ופרט תורה שבכתב ושבע"פ והוא אקרי תורה ומשנה תורה.

תרגום: זה שנקרא משנה תורה, משה מפי עצמו אמר אותם. והרי בארנו את הדבר למה כך, אלא חכמה עליונה נקראת כלל התורה, וממנה הכל יוצא, באותו קול פנימי. אחר כך הכל מתישב ומתאחד במקום שנקרא עץ החיים, ובו תלוי כלל ופרט, תורה שבכתב ותורה שבעל פה, והוא נקרא תורה ומשנה תורה.

ועי' תיקו"ז נ ע"א): דודאי שכינתא איהי תקונא דגופא דקודשא בריך הוא איהי ברייתא כד אתמר בה (רות ג ז) ותגל מרגלותיו ואיהי תוספתא מסטרא דח"י עלמין דאיהו מוסף שבת ואיהי משנה מסטרא דגופא משנה תורה ודאי ואיהי התקפא מסטרא דדרועא ימינא דמלכא הה"ד (שמות טו ו) ימינך ה' נאדרי בכח בכת תרגום בתוקפא הצרכה איהי מסטרא דשמאלא ובדרועא שמאלא אחיד בה ובדרועא ימינא אתקף בה ויימא (ישעיה נב ב) קומי שבי ירושלים

תרגום: שודאי השכינה היא תקון הגוף של הקדוש ברוך הוא, היא ברייתא. כשנאמר בה "ותגל מרגלותיו", והיא תוספתא מצד של ח"י העולמים, שהוא מוסף שבת. והיא משנה מצד של גוף משנה תורה ודאי. והיא התקפה מצד של זרוע ימין המלך, זהו שכתוב "ימינך יהוה נאדרי בכח". בכח תרגום בתוקפא. ה"צריכה" היא מצד של שמאל, ובזרוע שמאל אוחז בה, ובזרוע ימין מתקיף בה, ויאמר "קומי שבי ירושלים".

²¹⁰⁸ עי' לעיל פרשת נח הערה 380.

²¹⁰⁹ עי' לעיל פרשת וילך הערה 2359.

²¹¹⁰ עי' תיקו"ז (קסו ע"א): בראשית (ישעיה סו טז) כי באש ה' נשפט אלקים מארי דדינא ועליה אתמר אלהים לא תקלל בודאי כמה דלעילא אתמר (תהלים ע"ה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כך איהו צריך למהוי דיינא לתתא לדא ישפיל בדינא ולדא ירים כפום עובדוי לדא מטה כלפי חסד לדא כלפי גבורה אמת באמצעיתא ובגין דא אתקרי דין אמת אלהים הכס"א בחושבן דתמן י"ה דאיהי חכמה ובינה זה שמי עם י"ה שס"ה מסטרא דשמאלא ודא י"ה מן אלהים ה' על י' נוקבא תרגום: בראשית כי באש יהוה נשפט אלהים בעלי הדין ועליו נאמר אלהים לא תקלל בודאי כמו שנאמר למעלה כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים כך צריך להיות הדין למטה את זה ישפיל בדין ואת זה ירים כפי מעשיו לזה מטה כלפי חסד לזה כלפי גבורה האמת באמצע ומשום זה נקרא דין אמת אלהים הכס"א בחושבן ששם י"ה שהיא חכמה ובינה זה שמי עם י"ה שלש מאות ששים וחמש מצד השמאל וזה י"ה מן אלהים ה' על י' נקבה.

עי' בהגר"א: תיקון ה' בראשית כי כו' - ר"ל, דתמן באש שהוא גבורה שהוא המשפט ואלקים דבראשית הוא הדין וז"ש מארי דדינא. ור"ל דהדין מרומז בו ובראשית הדין ואלקים הדין ואמר כי באש ה' נשפט לראי' שבו מרומז המשפט. ואמר בוודאי כו'. מפרש והולך האיך צריך להיות המשפט: אמנם עיי"ש סה ע"ב): כד עמודא דאמצעיתא מרחק מינה איהו משפט וביה כתיב (תהלים ע"ה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים זה ישפיל מאן דגרים לאשפלא לשכינתא מאתרהא וזה ירים מאן דגרים לסלקא לה מאתרהא דחובין דישראל אינון אשפילן לה לתתא וזכוון דלהון סלקין לה לאתרהא הא זכאה איהו מאן דעביד זכוון לסלקא לה לאתרהא תרגום: כשהעמוד האמצעי מרוחק ממנה, הוא משפט, ובו כתוב "כי אלהים שופט זה ישפיל וזה

וכן לשון משפט הוא הדין הנחתך, ולכך נקרא שופט העולם ברחמים בשם אלהים²¹¹¹ ממדת הגבורה של מעלה. ומפני שאלהים נצב בעדת אל (&), נקראו אפילו בני האדם בשם משותף²¹¹² אלהים²¹¹³, שנאמר (שמות כב ח) עד האלהים יבא דבר שניהם, אין צריך לומר המלאכים שנקראו אלהים גם כן בשם משותף, כי הם השופטים להנהיג ולדון כל אחד ואחד אומתו, שהוא ממונה עליהם כי כלם מקבלים ממדת הגבורה.

Section break

סא מאיר הרמב"ן ור' בחיי

ירים". "זה ישפיל", מי שגורם להשפיל את השכינה ממקומה. "וזה ירים", מי שגורם להעלותה ממקומה. שחטאי ישראל משפילים אותה למטה, וזכויותיהם מעלים אותה למקומה, הרי צדיק הוא מי שעושה זכיות להעלותה למקומה.

ז"ל ביאור הגר"א שם: איהו משפט - ר"ל עד"א: זה ישפיל וזה כו' - ר"ל זה הוא עד"א כמ"ש כי זה משה האיש, ועמ"ש במ"א סוד גדול ע"ז הפסוק שהכל הוא בסוד שם הוי"ה והוא בעד"א:.

²¹¹¹ עי' בהגר"א על ספד"צ א' ע"ג ד"ה ועיקר המתקלא שזעיר אנפין היינו קצר אפים, שכן הוא לא מאריך אף לרשעים מאחר והוא דין לגבי א"א ומבחינה זו הוא נקרא בשם אלקים.

²¹¹² עי' לעיל פרשת בראשית הערה 204.

²¹¹³ עי' זהר (ח"ב כג ע"א): אימתי מתברכא מניה בשעתא דאתקנו דינין דלתתא וכד דינין מתתקנין לתתא מתתקנין לעילא וכל תקונין דמלכא בחדוותא בשלימו דאינון שמא קדישא והוה כלא חד וכדין הוא שארי בגווייהו דכתיב (תהלים פב א) אלהי"ם נצב בעדת אל בקרב אלהי"ם ישפוט. תרגום: מתאי היא מתברכת, בשעה שנתקנו דינים למטה, וכאשר דינים נתקנים למטה נתקנים למעלה וכל התיקונים של המלך בשמחה בשלימות שהם שם קדוש והיה הכל א' ואז הוא שורה בתוכם, דכתיב אלהי"ם נצב בעדת אל בקרב אלהי"ם ישפוט.